Referinţele bibliografice vădesc o documentare complexă. Că este vorba de un studiu laborios conceput o demonstrează şi notele explicative de subsol, dovadă a atentei examinări a surselor bibliografice şi a bogăţiei de idei condensate în aceste pagini. Un subiect atât de complex are, desigur, mai multe faţete pe care autoarea nu şi-a propus să le investigheze aici. Prevalează, în schimb, nu doar ideea că neologismele sunt consecinţa unui efort sistematic de îmbogăţire a limbii, ci şi cea a legăturii dintre romanitate şi românitate. Spaţiul romanic, considerat în ansamblul său ca donator, este pentru Cătălina Pînzariu, conform principiului transferului de energie, un fel de translatio de dincolo de secole care stimulează capacităţile creatoare ale limbii-receptoare. Aşadar, graţie energiei pe care o comunică limbii române moderne, spaţiul romanic se regenerează, apărând într-o nouă lumină. Care este locul limbii române între celelalte limbi romanice? Răspunsul îl găsim în varianta personală a autoarei în secţiunea a treia a cărţii.

Cartea *Neologismele româneşti cu etimologie multiplă latino romanică* este menită să completeze bagajul de cunoştinţe teoretice şi practice, pe care le îmbină dinamic şi eficient, al filologilor, în primul rând. În acelaşi timp este şi un foarte util instrument de lucru pentru studenţi, elevi, profesori, pentru cei interesaţi de ştiinţele umaniste şi toţi cei care doresc să-şi perfecţioneze nu doar cunoştinţele de etimologie, ci şi pe cele de cultură generală.

Luminiţa VLEJA
Universitatea de Vest din Timişoara

Ovidiu-Adrian Enacache, *Strategii argumentative şi persuasive în* Didahiile *lui Antim Ivireanul*, Iaşi, Editura Junimea, 2014, 241 p.

La Editura Junimea a apărut, în anul 2014, studiul intitulat *Strategii argumentative şi persuasive în* Didahiile *lui Antim Ivireanul*, semnat de profesorul de limba şi literatura română Ovidiu-Adrian Enacache. Este vorba despre teza de doctorat a acestuia, elaborată sub conducerea ştiinţifică a lingvistului şi profesorului universitar ieşean Constantin Frâncu, teză în care „se încearcă conturarea [sic] unei analize retorice complete şi unitare a predicilor şi scrisorilor celui care a fost unul dintre cei mai consacraţi mitropoliţi din istoria culturii româneşti".

Un astfel de studiu al elementelor lingvistice ale limbajului religios, numit de autor – pe bună dreptate, având în vedere şi aspectele nonverbale la care face deseori referire – „discurs religios", se doreşte a reprezenta o contribuţie la mai buna cunoaştere a modului în care un anumit tip de text, „profesionalizat", poate contribui la dezvoltarea generală a unei limbi. Deşi autorul şi-a ales ca material de analiză şi de interpretare, în primul rând, aşa-numitele „didahii", respectiv predicile, precum şi două dintre scrisorile lui Antim Ivireanul, toate publicate de Gabriel Ştrempel la Editura Minerva, în anul 1972, într-o ediţie critică intitulată *Opere*, este

BDD-R239 © 2015 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:59 UTC)

evident faptul că baza documentară valorificată de Ovidiu-Adrian Enacache pe parcursul cercetării sale a fost una extrem de vastă şi de relevantă pentru analiza modului în care, de-a lungul istoriei, limba română a evoluat în direcţia utilizării ca limbă a cultului religios creştin ortodox.

Autorul îşi propune ca, într-un prim capitol, intitulat „Antim Ivireanul şi epoca brâncovenească", să prezinte „într-o manieră sintetică biografia, precum şi cele mai importante realizări" ale celui care a fost teologul, traducătorul, tipograful, miniaturistul şi, între 1708 şi 1716, Mitropolitul Ţării Româneşti, condusă pe atunci de Constantin Brâncoveanu, Ştefan Cantacuzino şi Nicolae Mavrocordat. Născut, după propriile afirmaţii, în Iviria (Republica Georgia de astăzi), tipograful Antim a sosit la Bucureşti în preajma anului 1690, pentru ca la începutul anului 1708 să fie uns mitropolit, calitate în care s-a implicat şi în viaţa politică a ţării, militând pentru ieşirea acesteia de sub stăpânirea turco-fanariotă – ceea ce a dus la uciderea sa de către militarii turci, la porunca primului domnitor fanariot al Ţării Româneşti. În 1992, Antim Ivireanul a fost canonizat, fiind prăznuit de către Biserica Ortodoxă Română pe data de 27 septembrie.

Purtând titlul „Discursul argumentativ. *Convingere*, *persuasiune* şi *manipulare*", capitolul al doilea –al doilea şi ca întindere – al studiului are un pronunţat caracter teoretic, fiind structurat în patru secţiuni, „Discursul", „Convingere şi persuasiune", „*Manipularea*. Manipulare vs. persuasiune", respectiv „Ce sunt *strategiile* şi *tehnicile* de convingere, persuadare şi manipulare?", în cuprinsul cărora autorul întreprinde o analiză detaliată a definiţiilor şi a conceptelor fundamentale ale analizei discursului, ca parte a pragmaticii, precum şi a caracteristicilor discursului, insistând asupra discursului argumentativ şi mergând până la limbajul religios, cu însuşirile sale fundamentale.

Fără a ridica deosebite pretenţii de originalitate, acest capitol trece prin filtrul analizei critice o bibliografie relativ vastă, cuprinzând lucrări din domeniul comunicării, al retoricii şi al teoriei argumentării, elaborate de specialişti în primul rând români (Andrei Marga, Septimiu Chelcea, Constantin Sălăvăstru, Daniela Rovenţa-Frumuşani etc.), dar şi străini, printre care se numără: Immanuel Kant, Vincenzo Lo Cascio, Michel Meyer, Chaïm Perelman şi Lucie Olbrechts-Tyteca, dar şi Marcus Tullius Cicero. Tot aici, autorul stabileşte că „Fiind discursuri religioase, didahiile lui Antim Ivireanul sunt fără îndoială discursuri argumentativ-persuasive".

Subcapitolul „1.3. Limbajul religios. Însuşiri fundamentale. O clasificare a didahiilor" este cel care se referă, concret, la cele treizeci şi cinci de didahii scrise şi rostite de Mitropolitul Antim Ivireanul, clasificate în douăzeci şi opt de „omilii" (predici rostite în cadrul Sfintei Liturghii, de exemplu: *Cuvânt de învăţătură la Dumineca Floriilor*) şi şapte „pareneze" (predici ocazionale, de exemplu: *Aceasta o am zis când m-am făcut mitropolit*). Tot aici se vorbeşte despre conservatorismul şi despre intertextualitatea care caracterizează limbajul religios, în general, precum şi despre „modernitatea" limbajului didahiilor: „Predicile lui Antim Ivireanul [...] sunt scrise

BDD-R239 © 2015 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:59 UTC)

într-o limbă română modernă la nivelurile lexical şi sintactic, îşi propun să-i influenţeze pe ascultători să acţioneze doar în spirit creştinesc şi se remarcă printr-o remarcabilă [sic] densitate de citate scripturistice şi patristice, deci printr-o puternică intertextualitate".

Tot prin prisma didahiilor sunt explicate, în subcapitolul „2.4. Înţelegere şi ambiguitate. Subiectivitate şi obiectivitate", mecanismele performative specifice aşa-numitei „retorici metafizice" şi mecanismele performative specifice „retoricii poetice", fiind citat fragmentul din *Cazania la Adormirea preasfintei Născătoarei de Dumnezeu* în care Antim Ivireanul explică numele *Mariam*, apelând, pe de o parte, la metafore, iar pe de altă parte, la argumente obiective, de natură lingvistică. Un al doilea citat amplu, de această dată din predica intitulată *Învățătură la sfântul părintele nostru Nicolae*, este menit a ilustra afirmaţia că „Textul religios în general şi predicile în particular sunt texte « de atmosferă »".

Caracter teoretic, însă şi aplicaţie practică, la didahii, are şi capitolul al treilea al studiului, intitulat „Structura discursului", capitol în a cărui primă parte autorul descrie, în primul rând, etapele de elaborare a unui discurs (*invenţia*, *dispoziţia*, *memoria* şi *acţiunea*), iar în al doilea rând, etapele discursului propriu-zis – care reprezintă, în acelaşi timp, etape ale *dispoziţiei*: *exordiul*, *naraţiunea*, *confirmarea* şi *peroraţia*. În următoarele patru subcapitole, acestea din urmă sunt analizate în detaliu şi ilustrate prin citate reprezentative selectate din corpusul analizat. Întâmplător sau nu, o atenţie sporită este acordată *exordiului*, etapă tratată pe parcursul a zece dintre cele douăzeci şi opt de pagini ale capitolului, respectiv în cele trei secţiuni ale subcapitolului corespunzător: „2.1. *Captatio benevolentiae* în didahiile fără citat scripturistic în debutul lor", „2.2. Captarea bunăvoinţei auditoriului în predicile care au citate scripturistice în debutul lor" şi „2.3. Observaţii şi concluzii".

Deşi capitolul al patrulea, al cărui titlu, „Strategii argumentative şi persuasive în didahii", reia titlul studiului, reprezintă – după cum era, tocmai de aceea, de aşteptat – partea cea mai amplă a acestuia, subiectul abordat este doar anevoie epuizabil (şi epuizat) în cele patruzeci şi opt de pagini, cu atât mai mult cu cât autorul are aici în vedere două elemente importante: descoperirea aspectelor caracteristice retoricii româneşti de tip clasic şi ilustrarea utilizării de către predicator a tehnicilor comunicării persuasive, tehnici care aveau să determine dezvoltarea elementelor de structură a retoricii religioase româneşti de mai târziu. Discursul religios al lui Antim Ivireanul se caracterizează prin frecventa utilizare a unor astfel de tehnici, noi pentru Valahia secolului al XVIII-lea, mitropolitul uzând, pentru convingerea receptorilor, atât de elemente laice şi religioase, cât şi de strategii argumentative discursive şi structurale bine construite. Ovidiu-Adrian Enacache evidenţiază aşadar conturarea unui stil religios general – asupra căruia s-au întreprins, până în prezent, extrem de puţine cercetări – stil caracterizat prin întregul arsenal „tradiţional" de mijloace de realizare: motive, imagini, metafore, structuri fixe biblice sau laice, reprezentări mitico-religioase, formule magice,

BDD-R239 © 2015 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:59 UTC)

elemente verbale şi nonverbale – care, toate, contribuie la structurarea unor trăsături specifice stilului religios, diferit de stilurile filosofic şi beletristic.

În prima parte a capitolului, dedicată analizei strategiilor argumentative, autorul detaliază „strategia *negaţiei retorice*" (inclusiv negaţia polemică, antiteza şi dubla negaţie), „strategia *întrebării retorice*" (inclusiv pauza retorică), „*metafora argumentativă*", „*exprimarea cauzei*" şi „*respingerea cauzei*". Partea a doua reprezintă o analiză a strategiilor persuasive, în primul rând „strategia persuasivă a *citării scripturistice* şi argumentul autorităţii divine", apoi „*producerea disonanţei cognitive. Sentimentul de vinovăţie* în didahiile lui Antim Ivireanul" şi, în cele din urmă, „*producerea consonanţei cognitive. Utilizarea recompenselor* în didahiile lui Antim Ivireanul".

Aflat într-o (aparentă) contradicţie cu titlul studiului, capitolul următor, intitulat „Cele două scrisori de dezvinovăţire ale lui Antim Ivireanul" (scrisori reproduse, după ediţia critică Ştrempel, în secţiunea „Anexe"), este dedicat identificării şi analizării tehnicilor de manipulare utilizate de mitropolit în redactarea răspunsurilor la acuzaţiile de complot şi de trădare aduse de Constantin Brâncoveanu, care intenţiona să-l caterisească.

Acest penultim capitol începe cu o necesară – şi, în economia lucrării, foarte detaliată – descriere a contextului istoric al „apariţiei" scrisorilor; şi anume, a războiului ruso-turc din anul 1711, pe parcursul căruia mitropolitul şi-a asumat rolul de sfătuitor al partidei pro-ruse conduse de spătarul Toma Cantacuzino, respectiv al boierilor nemulţumiţi de tendinţele de apropiere de Imperiul Otoman manifestate de Constantin Brâncoveanu. După cum observă Ovidiu-Adrian Enacache, „Deşi nu era român din naştere, iubirea de care dă dovadă Antim Ivireanul faţă de ţara adoptivă pare să depăşească în intensitate patriotismul" domnitorului, atitudinea înaltului demnitar bisericesc fiind motivată, pe de altă parte, şi de aversiunea organică a acestuia faţă de turci, al căror sclav fusese în tinereţe, în Georgia natală.

După încadrarea, în partea a doua a capitolului, a celor două scrisori nu în categoria discursurilor religioase, ci în categoria discursurilor juridice, „sau mai precis în tipul discursului judiciar ca specie a discursului juridic", autorul analizează succint strategiile de manipulare (strategia *afirmaţiilor mincinoase*, a *deprecaţiei*, a *intensificării* şi a *minimalizării*), respectiv tehnicile de manipulare (tehnica *atacului la persoană*, a *recunoaşterii greşelilor de o mai mică însemnătate* şi a *inventării aliatului*) identificabile în conţinutul lor, pentru a le compara apoi, într-un ultim subcapitol, intitulat, oarecum derutant, „Scrisorile lui Antim Ivireanul şi discursul lui Demostene. Similitudini", cu trei dintre discursurile politicianului atenian Demostene, selectate – fără explicitarea criteriilor – dintr-o antologie de discursuri aparţinând celor mai reprezentativi oratori ai Greciei Antice. Compararea tipurilor de argumente, a structurii argumentative şi a strategiilor de manipulare evidenţiază o serie de similitudini între cele două serii de texte: „O primă observaţie vizează elocinţa celor doi oratori. Astfel, elocinţa de care a dat dovadă Antim [...] nu este cu nimic mai prejos faţă de elocinţa de excepţie ce reiese din fiecare frază a

BDD-R239 © 2015 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:59 UTC)

discursurilor lui Demostene. Ultima observaţie din acest capitol vizează mijloacele de manipulare care au fost întrebuinţate în discursurile celor doi oratori. [...] mijloacele de manipulare la care recurge Antim şi-au dovedit eficienţa încă din Antichitate [...]".

Un studiu comparativ propune şi capitolul al şaselea – şi ultimul – al lucrării, comparaţia făcându-se, de această dată, între didahiile lui Antim Ivireanul şi cazaniile lui Ilie Miniat, predicator grec stabilit la Veneţia; mai precis, între predicile rostite de cei doi contemporani cu ocazia a trei mari sărbători: Duminica Floriilor, Ovidenia şi praznicul Sf. Nicolae.

Scopul unui astfel de demers a fost de a testa veridicitatea teoriei lansate de Episcopul Melchisedec Ştefănescu în anul 1886, în prefaţa primei ediţii a *Didahiilor*, teorie conform căreia acestea fuseseră inspirate de cazaniile lui Miniat. De-a lungul timpului, diverşii cercetători care au confirmat sau, dimpotrivă, au infirmat această teorie au pornit nu atât de la dimensiunea argumentativă a celor două serii de discursuri, cât de la „structura lor ideatică şi expresivitatea limbajului din cuprinsul lor". Demersul ştiinţific propus de Ovidiu-Adrian Enacache are, tocmai de aceea, „menirea de a umple acest gol". Identificând „cele mai relevante asemănări şi deosebiri de ordin lingvistic" între didahiile şi cazaniile analizate, autorul se consideră îndreptăţit să susţină, spre deosebire de alţi exegeţi (Gabriel Ştrempel, 1972; drd. Gianina Picioruş, 2010; drd. Mihaela-Cristina Rădulescu, 2011), nu „ipoteza originalităţii şi autenticităţii didahiilor", ci alte două ipoteze – şi anume, „atât ipoteza existenţei unei filiaţii comune între discursurile celor doi predicatori, cât şi ipoteza ca didahiile să se fi inspirat din cazaniile lui Ilie Miniat".

E, însă, o concluzie care ar trebui privită cu o doză de scepticism, dacă ar fi să judecăm, spre exemplu, după asemănările şi deosebirile identificate de autor între cele patru didahii şi cele două cazanii dedicate Duminicii Floriilor. Citǎm din subcapitolul „2. Discursurile rostite de cei doi oratori la *Duminica Floriilor*": „O primă diferenţă majoră între predicile celor doi oratori vizează structura acestora. [...] În ceea ce priveşte conţinutul *exordiilor* celor şase predici, se pot identifica nu doar diferenţe majore, ci şi asemănări izbitoare. [...] Deşi diferenţele dintre exordiile celor şase predici care aparţin lui Ilie Miniat şi Antim Ivireanul sunt evidente şi însemnate, există totuşi şi multe asemănări între ele [...]. Asemănările dintre cele şase predici ale celor doi oratori vizează îndeosebi temele şi ideile dezbătute în ele. [...] Predicile lui Ilie Miniat, asemenea celor ce aparţin lui Antim, au un caracter moralizator evident, asemănându-se şi din această perspectivă. Cu toate acestea, similitudinea pe care tocmai am identificat-o nu reprezintă un argument puternic în susţinerea opiniei conform căreia cazaniile lui Ilie Miniat au constituit modelul după care au fost întocmite didahiile lui Antim Ivireanul, deoarece predicile moralizatoare au o istorie îndelungată, [ele] existând pe teritoriul românesc cu mult înainte de secolul al XVIII-lea. Pe de altă parte, laturile moralizatoare ale discursurilor celor doi predicatori nu mai conţin decât puţine asemănări, ele prezentând numeroase deosebiri. [...] Spre deosebire de Ilie Miniat, Antim se arată a fi în predicile

BDD-R239 © 2015 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:59 UTC)

sale întotdeauna neîngăduitor în relaţia cu auditoriul [...]. Spre deosebire de didahii, în majoritatea cazaniilor lui Ilie Miniat accentul cade pe îndreptarea păcatelor şi pe absolvire [...]".

În ciuda anumitor scăderi, inerente unei investigaţii întreprinse de un tânăr cercetător aflat abia la începutul carierei, precum şi a stilului concis, mai degrabă selectiv, această lucrare dedicată studiului unor texte cu caracter religios, însă puternic ancorate în realităţile politice, sociale şi culturale ale Munteniei primelor decenii ale secolului al XVIII-lea reprezintă, pe de o parte, un câştig pentru arealul studiilor privitoare la limbajul religios ortodox, iar pe de altă parte, o contribuţie la analiza, din perspectivă lingvistică şi istorică, a discursului religios românesc, precum şi la cunoaşterea istoriei limbii române, în general.

Ioana ROSTOŞ
Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava

Johannes Kabatek, *Tradiţii discursive. Studii*, Editori: Cristina Bleorţu, Adrian Turculeţ, Carlota de Benito Moreno, Miguel Cuevas-Alonso, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2015, 242 p.

Tradiţia discursivă a *recenziei* ne impune nişte norme pe care, după cum se va putea uşor remarca în rîndurile de mai jos, le vom încălca în bună măsură.

Despre Johannes Kabatek am auzit pentru prima dată chiar de la Coşeriu. Într-o noapte de toamnă la o ediţie a Colocviului Internaţional de Ştiinţe ale Limbajului de la Suceava[1], Coşeriu ne vorbea despre grupul de lingvişti care se închegase în jurul său la Tübingen şi, în general, spunea el, despre „cei care gîndesc ca mine". Dintre discipolii mai tineri, în Kabatek îşi punea Coşeriu cele mai mari speranţe. Şi, în plus, adăugase el, „seamănă cel mai mult cu mine, cînd eram tînăr". Mai apoi, l-am cunoscut pe Kabatek la un colocviu internaţional dedicat operei lui Coşeriu. Prima impresie a fost aceea că mă aflam în faţa a ceea ce se cheamă „o minte sclipitoare". O perspectivă riguroasă şi clară asupra lucrurilor, o precizie nemţească amestecată, într-un raport ce varia în funcţie de contextul comunicaţional, cu imaginaţia şi exuberanţa unui latin. În afara faptului că vorbea şi el numeroase limbi, avea un mod profund coşerian de a gîndi, de a analiza, de a generaliza. Pînă şi umorul său, ironia livrescă şi autoironia fină păreau *à la manière de* Coşeriu. Preluînd *o formă deschisă* de a vedea lucrurile, Kabatek e un exemplu tipic

[1] Acest colocviu, ajuns în 2015 la ediţia a XIII-a, este considerat una dintre cele mai mari manifestări ştiinţifice de profil din lume. Puţini ştiu însă că e un colocviu întemeiat de Coşeriu însuşi, împreună cu Mihail Iordache, decanul facultăţii noastre în anii '90 şi Dumitru Irimia, marele lingvist ieşean, care în acea perioadă era profesor-invitat la Suceava.

BDD-R239 © 2015 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:34:59 UTC)